

תעודה

קובץ מחקרים של ביה"ס למדעי היהדות
ע"ש חיים רוזנברג

כ

היסטוריוסופיה ומדעי היהדות

עורכים

יורם יעקבסון

מיכאל פ. מאך

אוניברסיטת תל אביב • תשס"ה

הוועדה לפרסומים מדעיים

דינה פורת (יו"ר)

משה פלורנטיין
שלמה בונימוביץ
אלחנן ריינר

מיכל אורון
אליעזר (אד) גרינשטיין
רונית מרוז

1980 – חקרי גניזת קהיר, תשמ"ם –	ספר ראשון
1982 – עיונים במקרא, תשמ"ב –	ספר שני
1983 – מחקרים בספרות התלמוד, בלשון חז"ל ובפרשנות המקרא, תשמ"ג –	ספר שלישי
1986 – מחקרים במדעי היהדות, תשמ"ו –	ספר רביעי
1986 – מחקרים בספרות עברית, תשמ"ו –	ספר חמישי
1988 – מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ח –	ספר שישי
1991 – מחקרים במדעי היהדות, תשנ"א –	ספר שביעי
1992 – מחקרים ביצירתו של אברהם אבן עזרא, תשנ"ב –	ספר שמיני
1995 – מחקרים בלשון העברית, תשנ"ה –	ספר תשיעי
1996 – מחקרים במדעי היהדות, תשנ"ו –	ספר עשירי
1996 – מחקרים במדרשי האגדה, תשנ"ו –	ספר אחד-עשר
1996 – התפוצה היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תשנ"ז –	ספר שנים-עשר
1997 – אישות ומשפחה בהלכה ובמחשבת ישראל, תשנ"ז –	ספר שלושה-עשר
1998 – מפגשים בתרבות הערבית-היהודית מימי הביניים, תשנ"ח –	ספר ארבעה-עשר
1999 – חקר הגניזה לאחר מאה שנה, תשנ"ט –	ספר חמישה-עשר
2001 – מחקרים במדעי היהדות, תשס"א –	ספר ששה-עשר –
2002 – מדברים עברית, תשס"ג –	שבעה-עשר
2002 – מחקרים בספרות העברית בימי הביניים ובתקופת הרנסנס, תשס"ג –	ספר שמונה-עשר
	ספר תשעה-עשר

©

כל הזכויות שמורות
לאוניברסיטת תל-אביב

סודר ונדפס בדפוס גרפית בע"מ, ירושלים

קובץ מחקרים של בית הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין
יוצא לאור בסיוע הקרן ע"ש משה דורף ז"ל

משה דורף

משה דורף נולד בפולניה בכ' בסיוון תרפ"ז (2.6.1907) והלך לעולמו בי' בתשרי תשמ"ח (3.10.1987).

בצעירותו היגר לבלגיה ושם הקים עם אחיו מפעל לעיבוד יהלומים. באישיותו חברו יחדיו היזמה והעשייה והן התממשו במפעל התעשייתי שהקים וטיפח. כד כבד אפיינו את אישיותו עושר ועצמה רוחנית וצימאון בלתי-נדלה להרחבת הדעת במקורות מורשת היהדות.

משה דורף השתתף השתתפות פעילה בחוגי לימוד ובכינוסים שעניינם מדעי היהדות ובמיוחד חקר המקרא והיה חבר בחברה לחקר המקרא בישראל ובחברה היהודית העולמית לתנ"ך.

אהוב וחביב על הבריות, איש משפחה מסור ונדבן רחב-לב למוסדות רבים ומגוונים בישראל.

חבל על דאבדין ולא משתכחין
תהא-נא תעודה זו נפש לזכרו

תוכן העניינים

ט	דברי פתיחה — יאיר הופמן, זיוה שמיר, דינה פורת, עורכי סדרת "תעודה"
יא	מבוא
	דיטר אדלמן
1	מדוע הפילולוגיה רלוונטית לדת: על טקסטואליות והומניזם
	אלפרד בודנהיימר
25	ההיסטוריה של ארץ נעלמת: "גלות" של יצחק פריץ בער
	יוסף בן-שלמה
37	היסטוריה ואוטופיה במשנתם של המהר"ל ושל הראי"ה קוק
	עלמות ש' ברוקשטיין
67	הרמנויטיקה ו"פילוסופיה יהודית": "Wissenschaft des Judentums" כמקור השראה למיפוי מתורש
	חגי דגן
93	תאולוגיה יהודית כתשובה לתהליך החילון אצל גרשום שלום: עיון מאוחר
	גאורג ק' האסלהוף
107	'חכמת ישראל' [Wissenschaft des Judentums] של גרמניה במאה ה-19 ותרומתה לגילוי השפעות הרמב"ם על הנצרות
	יוסי טרנר
139	היסטוריה וגאולה בעידן המשיחי של העתיד לפי פרנץ רוזנצווייג
	דליה לוי
165	הרב משה אביגדור עמיאל והתרבות הכללית

- רחל ליבנה-פרוידנטל
 מדעי היהדות — פרדיגמות ודפוסים ראשוניים
 187
- אפרים מאיר
 האוטופיה של השלום והטופיקה של הפוליטיקה במשנתו
 של ע' לוינס
 215
- גיא מירון
 היסטוריה, מדע ותודעה חברתית בדיון הציבורי היהודי-גרמני
 בשנים הראשונות למשטר הנאצי
 231
- עמירה ערן
 לגעת ברוח — על טבע העונג הרוחני וזיקתו לעולם הבא בתפיסתו
 של הרמב"ם
 253
- ישראל קורן
 תודעה מיתית בפרספקטיבה היסטורית במשנתו של פרידריך ויינרב
 יוסף שלמון
 התגובה האורתודוקסית במזרח אירופה לחילוניות — ראשית
 האורתודוקסיה במזרח אירופה
 299
- יוסף שורץ
 יאקוב גוטמן: הפילוסופיה של ימי הביניים כמפעל רב-תרבותי
 311

דברי פתיחה

כרך כ' של תעודה מוקדש לשאלות בסיסיות בהבנת המחשבה היהודית לגווניה. שני הנושאים המאוחדים בו נידונו בשני כנסים שארגן החוג לפילוסופיה יהודית באוניברסיטת תל-אביב, והם: היסטוריה, מיתוס ואוטופיה במדעי היהדות: קריאה חדשה בהיסטוריוגרפיה יהודית.

המאמרים השונים דנים בביסוס ההשקפה ההיסטורית במיתוס הקולקטיבי ובהכוונת התפיסה ההיסטורית לקראת אוטופיה, שאף היא מעוגנת במיתוס הקולקטיבי. הקשר ההדוק הזה בין השקפת עולם מיתית לראיית ההיסטוריה מתבטא בדבריהם של הוגים ספציפיים מימי פילון מאלכסנדריה ועד לרב קוק, למרות שרוב ההוגים לא היו מודעים לו ואפילו שללו אותו מבחינתם.

גם במבט מתודולוגי-ביקורתי מתברר שאפילו בעת החדשה לא הותר הקשר בין השקפת עולם להצגת ההיסטוריה, והוא מכתוב אף דיונים מדעיים למיניהם. אף שהמאמרים בכרך דנים בחלקם באספקטים ספציפיים ובחלקם בשאלות עקרוניות הריהם מאירים זה את זה אהדדי ויוצרים פסיפס רחב וסגוני.

הכרך משקף פרק זמן של למעלה מאלפיים שנות הגות יהודית. אולי משום כך גם הכנתו נתמשכה זמן רב, שמהלכו שימשו שלושת החתומים מטה כראשי בית הספר למדעי היהדות, ובתוקף תפקידם גם כעורכי סדרת "תעודה". ראשיתו של הספר בתקופת כהונתו של פרופסור יאיר הופמן, המשכו בתקופת כהונתו של פרופסור זיוה שמיר, והוא יוצא לאור כשבראש בית הספר עומדת פרופסור דינה פורת. אנו שמחים לברך בזאת על המוגמר.

דינה פורת

זיוה שמיר

יאיר הופמן

מבוא

בכרך זה של "תעודה" כונסו מאמרים, שהם פריים של שני כנסים, שנערכו מטעם החוג לפילוסופיה יהודית באוניברסיטת תל-אביב: הכנס הראשון, שנושאו היה "מיתוס, היסטוריה ואוטופיה במחשבה היהודית", נתקיים ביוזמתו ובארגונו של ד"ר יורם יעקבסון בשנת תש"ס, ואילו משנהו, שעסק ב"מדעי היהדות: קריאה חדשה בהיסטוגרפיה יהודית", התנהל ביוזמתם של ד"ר מיכאל מאך, ד"ר עלמות ברוקשטיין וד"ר רחל לבנה-פרוידנטל בשנת תשס"א. הנסיון להבין תהליכים ותבניות יסוד בהיסטוריה היהודית ובתודעתה העצמית הוא שהניע את יוזמי הכנסים, עורכי הקובץ שמונה עתה בפני הקוראים, לצרף את מאמרי שני הכנסים יחדיו. המאמרים שנולדו על ברכי הכנס השני עוסקים בעיקרם בתפיסת ההיסטוריה של אנשי "חכמת ישראל" במאה ה-19 וה-20, וכן ביחס שבין מדעי היהדות והאידיאולוגיות שביסודם, ואילו יריעתו של הכנס הראשון רחבה יותר מבחינה כרונולוגית, ומאמרו מקיפים רבדים שונים בתחום ההגות היהודית: הרמב"ם והרמב"ן, המהר"ל, פרנץ רוזנצוויג, הרב קוק, עמנואל לוינס ועוד. הקובץ משקף את הענין המקיף והעמוק, שהיה להוגיה של היהדות — מקדמת דנא ועד דורות אחרונים במשמעותה של ההיסטוריה, שמתפתחת ויונקת משורשים מיתיים קדומים ונושאת את עיניה אל סדר אוטופי חדש, קבוע ויציב. סדר זה נועד לבוא לידי ביטוי הן בחיי היחיד, המבקש לחרוג אל שמעבר למעלותיה של המציאות ההיסטורית, והן בחיי הכלל, שבהם מהדהדת חוקיות קוסמית ומטאפיסית. חוקיות זו שרויה אמנם ביסודה של ההיסטוריה, אך לכשתגיע השעה הגדולה של גילוייה, תיפרצנה המסגרות ההיסטוריות, מערכותיה תתבטלנה, סדריה ימוטו, ומציאות חדשה ושונה לגמרי תשרור בעולם.

ההיסטוריה היא הדרך אל היפוכה, אל האוטופיה המטאהיסטורית. כותבי המאמרים שמתפרסמים בקובץ זה מצויים במוסדות הוראה ומחקר רבים ומגוונים בארץ ובעולם, והם משקפים במחקריהם הן את עניינה העמוק של היהדות במשמעות ההיסטוריה ותהליכיה, כאמור, והן את ענייניו של המחקר

המודרני בנושאים אלה. ואין תימה בדבר: כתום האלף השני, ומתוך עמקי מאורעות ותהליכים, שעוצמתם היא ללא אח ורע בתולדות ישראל, מתעצמת חידת ההיסטוריה היהודית – זו שהייתה וזו שתהיה – שבעתים, והמאמץ לפענח אותה מתגלה שוב ושוב בקרב הוגים ובעלי מחקר.

ההתרחשויות ההיסטוריות הנזכרות זעזעו גם את המחקר ההיסטורי ועוררו את הצורך לבדיקה מתודולוגית מחודשת של הנחות היסוד המדעיות שלו. נוסף על ההוקרה והתודה, שהעורכים רוחשים לחוקרים שתרמו מפרי עטם לקובץ שלפנינו, הם מבקשים להביע את תודתם לכל אלה, שתרמו ממצג ומרצונם הטוב להוצאת הכרך: לפרופ' יאיר הופמן, שעמד בראש בית הספר למדעי היהדות עד סוף שנת תשס"ב; לפרופ' זיוה שמיר, שעומדת בראשו מאז; לפרופ' מרסלו דסקל, הדקאן הקודם של הפקולטה למדעי הרוח; למר גדעון שפיגל, מזכירו הקודם של בית הספר, שתמך בארגון הכנסים ועודד את פרסום המאמרים, ולגב' שרה ורד, מזכירתו הנוכחית, שממשיכה בנאמנות בדרכו; לעורך הלשוני, מר אהרון ברגר, ולד"ר יוסי שורץ ומר חיים מחלב על תרגום מאמרים אחדים. יעמדו כולם על הברכה.

מִיכָאֵל פֿ. מַאָךְ יוֹרֵם יַעֲקֹבֶסוֹן

תל-אביב, אדר תשס"ה/מארס 2005